ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Громадська організація «Вінницький обласний центр ассирійської культури та мистецтва» (ЄДРПОУ 35297927). OpenDataBot. 2025. URL: https://opendatabot.ua/c/35297927
2. Звіт про стан міжнаціональних відносин та забезпечення прав національних меншин у Вінницькій області за 2024 рік : [електронний ресурс]. Вінницька обласна державна адміністрація. 2025. URL: https://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/upr-nacion-relig/Publichna_inf/nabory/zvity/2024.pdf
3. Народ у стані виходу: ассирійці України, їхня релігія і культура. Релігійно-інформаційна служба України (РІСУ). 2016. 2 верес. URL: https://risu.ua/narod-u-stani-vihodu-assiriyci-ukrajini-jihnya-religiya-i-kultura_n81036
4. Родом із Месопотамії. Reporters. 2019. 27 трав. URL: https://reporters.media/rodom-iz-mesopotamiyi/
5. Чудновський В. Вінницькі «греки» жили у підвалах на Соборній. Про минуле громади ассирійців. 20 хвилин Вінниця. 2025. 22 берез. URL: https://vn.20minut.ua/Podii/vinnitski-greki-zhili-u-pidvalah-na-soborniy-pro-minule-gromadi-assiri-11957078.html

Карина Коломієць

КОМЕМОРАТИВНІ ПРАКТИКИ ТА ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ ЩОДО ЕТНІЧНИХ СПІЛЬНОТ ВІННИЧЧИНИ В ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Анотація. *У статті досліджено становлення комеморативних практик щодо етнічних спільнот Вінниччини від проголошення незалежності України до сучасності. На матеріалах пам'ятних заходів, меморіалів, архівних ініціатив і нормативних актів проаналізовано вшанування пам'яті єврейської та ромської громад, а також комеморацію геноциду вірмен, визначено здобутки й проблеми регіональної політики пам'яті.*

Ключові слова: *комеморація, політика пам'яті, Вінниччина, етнічні спільноти, Голокост, геноцид ромів, Хачкар, культурна спадщина.*

Karina Kolomiiets

COMMEMORATIVE PRACTICES AND MEMORY POLICY REGARDING THE ETHNIC COMMUNITIES OF VINNYTSIA REGION DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE

Abstract. *The article examines the development of commemorative practices concerning the ethnic communities of Vinnytsia region from the declaration of Ukraine's independence to the present. Drawing on memorial events, monuments, archival initiatives and legislation, it analyses the commemoration of the Jewish and Roma communities and the Armenian Genocide, identifying the achievements and challenges of regional memory policy.*

Keywords: *commemoration, memory policy, Vinnytsia region, ethnic communities, Holocaust, Roma genocide, khachkar, cultural heritage.*

Постановка проблеми. Історична пам'ять етнічних спільнот є важливою складовою культурного розмаїття регіону та його суспільної ідентичності. На Вінниччині, де протягом століть взаємодіяли українці, євреї, поляки, вірмени, роми, білоруси та представники інших спільнот, пам'ять про минуле існує у

різних формах: у меморіалах і місцях поховань, релігійних обрядах, музейних експозиціях, архівних документах, родинних переказах, наукових працях і публічних церемоніях. Після 1991 р. ці форми почали поступово виходити з-під обмежень радянського історичного канону, однак їхній розвиток відбувався нерівномірно. Одні трагедії та спільноти отримали виразні публічні символи, інші представлені переважно локальними ініціативами або збереженням окремих об'єктів культурної спадщини.

Комеморативні практики доцільно розуміти як сукупність суспільних дій, спрямованих на збереження й актуалізацію пам'яті: від щорічних днів вшанування та покладання квітів до створення музеїв, публікації документів, записування усних свідчень і проведення освітніх заходів. Меморіалізація є вужчим поняттям і стосується передусім просторового та інституційного закріплення пам'яті – через пам'ятники, меморіальні комплекси, меморіальні дошки або облаштовані місця трагедій [12, с. 118–121]. Такий підхід дозволяє аналізувати не лише наявність пам'ятних знаків, а й те, хто ініціює вшанування, які історичні сюжети отримують публічність і наскільки активно в процес залучено самі громади.

Мета статті – охарактеризувати основні форми комеморації етнічних спільнот Вінниччини в період незалежності України та визначити особливості взаємодії державних інституцій, місцевого самоврядування, науковців і громадських об'єднань у формуванні регіональної політики пам'яті. Джерельну основу становлять нормативно-правові акти України, повідомлення Вінницької обласної військової адміністрації, матеріали Державного архіву Вінницької області, музейні ресурси й публікації з історії Голокосту та політики пам'яті. Використано історико-хронологічний, порівняльний і джерелознавчий методи. Важливо застерегти, що аналіз офіційно задокументованих ініціатив не є повним переписом усіх меморіальних практик області: частина родинних, релігійних і громадських заходів може не мати широкого висвітлення.

У перші роки незалежності до публічного простору почали повертатися теми, замовчувані радянською історіографією. Етнічні громади відновлювали релігійні практики, доглядали за похованнями й створювали культурні об'єднання. Проте узагальнені формули про жертви війни ще часто приховували етнічну специфіку переслідувань.

У наступні десятиліття активізувалася співпраця місцевої влади, громадських організацій, релігійних лідерів, архівістів і дослідників. Пам'ятні знаки, виставки та конференції конкретизували місця трагедій і долі людей. Місцеве самоврядування стало посередником між державними пріоритетами й потребами громад [12, с. 125–130].

Нормативне підґрунтя розширилося із ухваленням Закону України «Про національні меншини (спільноти) України», який гарантує право зберігати культурну, мовну й релігійну самобутність та передбачає впорядкування місць історичної пам'яті [9, ст. 12]. Закон України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» 2025 р. закріплює рівність, недискримінаційність, науковість і повагу до гідності, визначаючи формами увічнення меморіали, пам'ятні дати, електронні бази та наукові матеріали [8, ст. 5, 9]. Пам'ять етнічних спільнот є складовою демократичної політики пам'яті.

Найвиразніше задокументований напрям регіональної комеморації – вшанування єврейської громади та жертв Голокосту. Дослідження Фаїни Винокурової висвітлюють долю євреїв Трансністрії, зокрема смерть від голоду й хвороб, а також діяльність рятівників [2, с. 27–35; 3, с. 210–215]. Такий підхід доповнює історію масових розстрілів темами виживання, допомоги й морального вибору.

Одним із центральних місць пам'яті є П'ятничанський ліс, пов'язаний із масовими розстрілами євреїв у вересні 1941 р. та квітні 1942 р. Щорічні мітинги-реквієми поєднують виступи дослідників, молитву, хвилину мовчання, квіти, камінці та свічки. Церемонії поєднують документальне знання з релігійним ритуалом і участю громади; їх регулярність фіксують повідомлення обласної влади [11].

20 жовтня 2021 р. на території давнього єврейського цвинтаря у Старому місті відкрили меморіал пам'яті євреїв Вінниці та області. У церемонії взяли участь релігійні лідери, представники влади, Центру історії Вінниці та єврейських організацій [11]. Меморіал поєднує вшанування загиблих зі збереженням спадщини давньої єврейської громади. У 2019 р. на території меморіалу жертв Голокосту відкрили знак «Праведникам народів світу», наголосивши також на історіях порятунку й солідарності [4].

Архівна й музейна робота доповнює церемоніали дослідженням. Документальна виставка ініціативи «Захистимо пам'ять», представлена у Вінницькому обласному краєзнавчому музеї в січні 2021 р., показала значення архівних матеріалів для повернення імен та історичного контексту місцям трагедій [7]. Перспективним напрямом є цифрові каталоги й маршрути, які пов'язували б міські меморіали з історіями містечок і сіл області.

Ще один напрям – вшанування ромів, які стали жертвами нацистського геноциду. У Літині на місці масового розстрілу проводять заходи до Міжнародного дня пам'яті ромських жертв, що відзначається 2 серпня. У 2025 р. мітинг-реквієм біля пам'ятника «Безвинним жертвам фашистських загарбників» об'єднав ромську громаду, місцеву владу й представників освітньо-культурної сфери [5]. Така співпраця робить помітнішою тему, яка тривалий час поступалася в публічному просторі пам'яті про Голокост євреїв.

Одна з проблем полягає в тому, що напис на пам'ятнику не називає етнічну групу й характер злочину. Тому історія ромських жертв може залишатися видимою лише в пам'ятні дні; інформаційні стенди, усні свідчення та шкільне краєзнавство допомогли б змінити ситуацію.

Пам'ять про геноцид ромів потребує уваги до специфіки переслідування, досвіду родин і післявоєнного замовчування. Порівняння єврейських та ромських практик виявляє спільність форм вшанування, але й різницю в ступені їх інституціоналізації та суспільної впізнаваності.

Ще один приклад становить вшанування жертв геноциду вірмен в Османській імперії. У вересні 2016 р. у Вінниці за ініціативи вірменської громади та обласної громадської організації «Вірменська діаспора Вінниччини» встановили камінь-хрест Хачкар, виготовлений із туфу та привезений з Вірменії. Відтоді біля нього відбуваються церемонії 24 квітня, коли вірменські громади вшановують жертв подій 1915 р.; пам'ятний день у Вінниці супроводжується покладанням квітів і релігійним богослужінням [6].

На відміну від пам'яток жертвам Голокосту й ромського геноциду, Хачкар не позначає місце вбивства у Вінниці, а пов'язує громаду з історією, що відбулася за межами України. Це транснаціональна комеморація: символ, релігійна традиція й щорічний ритуал закріплюють у міському просторі пам'ять, важливу для колективної ідентичності вірменської спільноти. Участь обласної влади включає цей сюжет у ширший публічний простір.

Етнічна пам'ять зберігається також у релігійних спорудах, кладовищах, родинних архівах, музейних колекціях і краєзнавчих виданнях. Наприклад, словник «Білоруси і Вінниччина: люди і долі в історії краю» репрезентує минуле через біографії й локальні життєві траєкторії [1]. Такі джерела повертають етнічні спільноти до історії повсякденного життя, праці, освіти й культурної діяльності.

Серед проблем – нерівномірна публічна видимість спільнот, нестача пояснювальних текстів біля пам'яток і зосередженість розповіді на переслідуваннях. Історії співіснування, культурного обміну, мовної спадщини та внеску етнічних громад у розвиток міст і сіл потребують системнішого представлення.

Пам'ять різних спільнот не слід ранжувати за принципом «більшої» чи «меншої» трагедії. Місцева політика має спиратися на історичну точність, повагу до культурних традицій і відкритий діалог; рекомендації Українського інституту національної пам'яті також наголошують на участі громад і збереженні свідчень [10].

Практичним кроком може стати цифрова мапа місць пам'яті з короткими довідками й посиланнями на архіви. Її варто доповнити освітніми маршрутами та усноісторичними проєктами, розробленими разом із громадами.

У період незалежності комеморація етнічних спільнот Вінниччини стала активніше взаємодіяти з владою, архівами й музеями. Найбільш інституціоналізованим напрямом є вшанування єврейської громади та жертв Голокосту; заходи в Літині підвищують видимість пам'яті про ромський геноцид, а Хачкар у Вінниці представляє транснаціональний вимір комеморації.

Закони створюють підґрунтя для системнішої політики пам'яті, однак не гарантують рівної представленості всіх груп. Подальша робота має включати охорону поховань, пояснювальні матеріали біля пам'яток, відкритий доступ до архівів, цифрові ресурси та залучення громад. Її основою має бути не конкуренція пам'ятей, а визнання досвіду різних спільнот як частини історії Вінниччини й України.

Ефективність регіональної політики пам'яті варто оцінювати не лише кількістю пам'ятників і церемоній, а й тим, чи збережені місця, чи можна перевірити історичні дані та чи мають громади можливість представляти власний досвід. Важливо поєднувати пам'ять про трагедії з історією культурної присутності, взаємодії та внеску етнічних спільнот у розвиток регіону. Документальна точність, сталість роботи й участь громад здатні перетворити комеморацію на практику суспільного діалогу, а не лише на формальний ритуал у пам'ятні дати.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Білоруси і Вінниччина: люди і долі в історії краю: біографічний словник / упоряд. І. М. Журавлівський, К. В. Завальнюк. Вінниця, 2021. 348 с.
2. Винокурова Ф. А. Голокост від голоду та хвороб: доля євреїв на території Трансністрії 1941–1942 рр. Проблеми історії Голокосту: український вимір. 2017. Вип. 9. С. 27–67.
3. Винокурова Ф. А. Праведники народів світу та інші рятівники Вінниччини в період Голокосту (1941–1944). Матеріали XXXII Вінницької всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції. Вінниця, 2021. С. 210–215.
4. Вінницька область // Музей історії єврейського народу та Голокосту в Україні. URL: https://www.jewishmuseum-ua.org.ua/vinnytska-oblast/
5. Вшанування Міжнародного дня пам'яті жертв геноциду ромів у селищі Літин. Вінницька обласна військова адміністрація. 05.08.2025. URL: https://www.vin.gov.ua/upravlinnia-u-spravakh-natsionalnostei-ta-relihii/71648-proiekt-hope-for-life-ukraine-dopomoha-likarni-414
6. День пам'яті жертв геноциду вірменів. Вінницька обласна військова адміністрація. 24.04.2024. URL: https://www.vin.gov.ua/upravlinnia-u-spravakh-natsionalnostei-ta-relihii/62326-proiekt-hope-for-life-ukraine-dopomoha-likarni-196
7. Державний архів Вінницької області. «Захистимо пам'ять». 27.01.2021. URL: https://davio.gov.ua/news/podiya_145
8. Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу: Закон України від 21.08.2025 № 4579-IX. URL: https://data.rada.gov.ua/ogd/zak/perv/text/d547649.htm
9. Про національні меншини (спільноти) України: Закон України від 13.12.2022 № 2827-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text
10. Методичні рекомендації для місцевих громад щодо збереження і вшанування пам'яті учасників, жертв і подій російсько-української війни. Український інститут національної пам'яті. 02.08.2024. URL: https://uinp.gov.ua/memorializaciya/metodychni-rekomendaciyi-dlya-miscevyh-gromad-shchodo-zberezhennya-i-vshanuvannya-pamyati-uchasnykiv-zhertv-i-podiy-rosiysko-ukrayinskoyi-viyny
11. На Вінниччині відкрили меморіал жертвам Голокосту. Вінницька обласна військова адміністрація. 20.10.2021. URL: https://www.vin.gov.ua/news/ostanni-novyny/40656-na-vinnychchyni-vidkryly-memorial-zhertvam-holokostu
12. Реєнт О., Денисенко Г. Меморіалізація та комеморативні практики у формуванні історичної пам'яті воєнної історії України. Український історичний журнал. 2026. № 3. С. 118–138. DOI: https://doi.org/10.15407/uhj2026.03.118.

Сергій Гальчак

ЗА ПІДТРИМКИ ОБЛАСНОЇ ВЛАДИ

Анотація. *У статті повідується про видавничо-публікаторську діяльність краєзнавців Вінниччини та дієву підтримку їх обласною владою у реалізації дослідниками малої батьківщини книжково-видавничого проєкту «Моя Вінниччина» журналу «Вінницький край», мета якого – всебічне розкриття історії населених пунктів області, ратних та трудових досягнень, культурно-духовних надбань їхніх мешканців; проєкт, аналогів якого поки що не має в державі. Повідується також про творчі здобутки найбільш активних дослідників рідного краю.*

Ключові слова*: книжково-видавничий проєкт «Моя Вінниччина», фінансова підтримка обласної влади, друковані праці дослідників, краєзнавці-рекордсмени.*